

MIP-AMSTERDAM

Wijk 3; Concertgebouw\Vondelparkbuurt,Schinkelbuurt.

Andere MIP-wijken:

Centrum	wijk 1
Zuid en oost voor 1914	wijk 2
Oud zuid	wijk 3
Oud west	wijk 4
Oud noord	wijk 5
20-40 gordel west	wijk 6
Plan Berlage	wijk 7
20-40 gordel noord	wijk 8
Watergraafsmeer	wijk 9
Westelijke tuinsteden	wijk 10
Buitenveldert	wijk 11
Noord na 1914	wijk 12
Bijlmermeer	wijk 13
Landelijk west	wijk 14
Landelijk noord	wijk 15
Havens west	wijk 16

1. Inleiding.

MIP-wijk 3 omvat het gebied Oud-Zuid en ligt ten zuiden van de grachtengordel. De begrenzing wordt gevormd door waterwegen, waarvan de westelijke stroom, de Overtoom, in 1902 is gedempt. De overige waterwegen zijn in het zuiden de Schinkel en de Stadiongracht, in het oosten het Noorder-Amstelkanaal en de Boerenwetering en in het noorden de Singelgracht.

De grenzen van deze gebiedsindeling zijn bepaald door de afwateringskanalen van de Buyte-Veldse polder (Buitenveldertse polder). Het grootste deel van dit gebied behoorde tot 1895 bij de gemeente Nieuwer-Amstel. De eerste stedenbouwkundige ontwikkelingen hebben in deze gemeente plaatsgevonden. Op het grondgebied van de gemeente Amsterdam, tussen de Singelgracht en de Van Baerlestraat, is rond de eeuwwisseling het Museumplein tot ontwikkeling gekomen.

Aan de westzijde van de Overtoom bevond zich de 'Stadspolder', alwaar het Pesthuis was gesitueerd. Aan de oostzijde zet de Buitenveldertse polder zich voort tot aan de Amstel. De Boerenwetering (de Watering), de oostelijke grens van de MIP-wijk, is aangelegd als afwateringkanaal tussen de Overtoom en de Amstel.

Ten zuid-westen van de Amstelveenseweg ligt een driehoekig terrein, begrensd door de Schinkel en de Amstelveenseweg; hier verrijst aan het eind van de 19de-eeuw de Schinkelbuurt.

Rond 1770 liggen in de Buyte-Veldertse polder enkele paden verspreid, die de prestedelijke verkaveling volgen, zoals het 'Sandpad', (het huidige Zandpad), dat parallel loopt aan de Overtoom en enkele paden haaks op de Boerenwetering, zoals het 'Rusten-Werkspad' en de 'Schagerlaan'. Deze paden zijn aangelegd voor de bereikbaarheid van de 'Moes Thuinen en Zaag Moolens', die tot het einde van de jaren '80 van de vorige eeuw voor het grootste deel niet anders dan over het water bereikbaar waren.

De gemeente Nieuwer-Amstel heeft in deze periode 1886-1894 een verbindingsweg aangelegd tussen de Willemsparkweg en het nieuwe gemeentehuis aan de Amstel (het huidige gemeentearchief). De bochtige weg volgt het trace van de Amsterdamse gemeentegrens. Aangelegd zijn de Alexander-Boersstraat, de Jan-Willem Brouwersstraat, de van Baerlestraat, de Roelof-Hartstraat en de Rustenburgerstraat. De rechtstreekse aansluiting R. Hartstraat/Rustenburgerstraat bestaat niet meer en was mogelijk door een iets zuidelijker verloop van de R. Hartstraat en een ijzeren brug over de Boerenwetering.

Een belangrijk onderdeel van het gehele gebied is de strook grond, die in 1864 is bestemd voor de aanleg van een rij-en wandelpark. In 1865 is het noordelijke deel van het Vondelpark aangelegd, waarvan de grenzen zijn terug te voeren tot de loop van de paden en weilanden. Pas na de aanleg van het Vondelpark vangt de stedelijke ontwikkeling van het gebied aan ter weerszijden van het park.

2. Ontstaansgeschiedenis Concertgebouw/Vondelparkbuurt.

Het grondgebied van de Concertgebouw/Vondelparkbuurt is gelegen tussen de Van Baerlestraat en de Amstelveenseweg. Het gebied behoort tot 1896 toe aan de gemeente Nieuwer-Amstel. Nog voor hier de eerste stedelijke bebouwing plaatsvond, werd in 1864 het noordelijke gedeelte van het Vondelpark aangelegd. Het park maakt in oppervlak een belangrijk deel uit van Oud-Zuid. Aanvankelijk bestemd als terrein voor de derde Amsterdamse gasfabriek en als plaats voor het nieuw te bouwen Centraalstation, werd het terrein in 1864 aangekocht door een commissie om er ter plaatse een rij-en wandelpark te realiseren. Initiatiefnemer van het project was de heer C.P. van Eeghen (1816-89). Direkt in 1864 al was de Haarlemse tuinarchitect Zocher aangetrokken, voor de uitleg van het noordelijke gedeelte van het park.

Aan de Buitensingel begon het landelijke gedeelte van Amsterdam. Buiten de Leidsepoort liepen van de Singelweg af drie paden in zuidwestelijke richting: het Leyendorperpad (Vondelstraat) en het Schapenburgerpad, gelegen tussen het bouwblok van de Vossiusstraat en de P.C. Hoofdstraat. Een derde pad, de westgrens van het noordelijk gedeelte van het park is het nog bestaande 'Zandpad'.

De grond aan deze zijde van het park was vanaf de aanleg van het park een aantrekkelijke bouwplaats voor luxe woonhuizen. P.J.H. Cuypers heeft hierop ingespeeld en in 1866 een voorstel gedaan, een verbindingsweg aan te leggen in een rechte lijn vanaf de Leidsepoort naar het Vondelpark. (In de huidige situatie is de overgang vanaf het Leidseplein visueel onduidelijk, door verplaatsing en versmalling van de toegang.) In een gewijzigde situatie is door zijn bemoeienis in 1867 de Vondelstraat aangelegd. De straat is aangelegd op het grondgebied van de gemeente Amsterdam en loopt dood ter hoogte van de gemeentegrens Nieuwer-Amstel. Niet minder dan twintig woonhuizen ontwierp Cuypers in de Vondelstraat. In het voorstel werd al rekening gehouden met de aanleg van een ringweg buiten de Singels (tegenwoordig: Van Baerlestraat, 1e Constantijn Huygensstraat), zoals Van Niftrik in zijn plannen had opgenomen en dat later door Kalff is overgenomen.

Een obstakel voor de aanleg van deze ringweg vormde het Vondelpark. De gemeente heeft het probleem opgelost door de grondeigenaren van het park de aanleg van de Roemer Viisscherstraat toe te staan, waarmee de gemeente het recht kreeg te allen tijde over de grond te beschikken voor de aanleg van de ringweg. Het viaduct werd na langdurige vertragingen pas in 1947 in gebruik genomen.

De P.C. Hoofdstraat is het produkt van verkoop van kavels grond door het parkbestuur, een straat ontstaan vanuit commerciële overwegingen; het leverde een winst op, die bijna even groot was als er aan giften was binnengekomen voor de aanleg van het park. Het bestuur van het park heeft echter voortdurend de politiek gevoerd, zoveel mogelijk de hand te leggen op de aan zijn domein grenzende terreinen, om door verkoop (speculatie) naderhand invloed te hebben op de kwaliteit van de bebouwing. Bouw van fabrieken of werkplaatsen waren rond het park categorisch verboden. Niet zelden was er kapitaal van het parkbestuur mee gemoeid, waarvan de aanleg van het "Willemspark" een voorbeeld is.

In 1881 is ten zuid-oosten van het Vondelpark, naar een ontwerp van J.G. van Niftrik, dit park aangelegd. Eveneens bedoeld als wandelpark, maar in 1902 losgemaakt van het Vondelpark en tot villapark ingericht. Vooruitspelend met de gedachte ter plaatse te bouwen is in 1873 de bouwonderneming 'Willemspark' opgericht, die eigenares werd van de hofstede 'Nooit Verwacht'. Deze was gelegen aan de Amstelveenseweg, naast de voor uitbreiding van het park bestemde terreinen. Een andere bouwonderneming ter plaatse actief was de 'Nederlandsche Bouw-Maatschappij', in 1865 opgericht onder voorzitterschap van dr. Sarphati.

De Willemsparkweg, de verbindingsweg tussen het "Willemspark" en de Amsterdamse ringweg (Van Baerlestraat, destijds ter plaatse Houbrakenstraat geheten) is in 1874 aangelegd en in 1883-84 verhoogd tot rijweg. De Willemsparkweg, toen nog Parkweg geheten, liep in 1883 nog door een ongerept polderlandschap. In de laatste twee decennia van de 19de-eeuw zijn de straatwanden van de WP-weg voltooid, overigens op een ongestructureerde wijze. Willekeurige werden percelen bebouwd (bijvoorbeeld nr.25: 1885, nr. 13-15: 1886) De Willemsparkweg werd onderbroken door twee vaarten, de latere Jacob Obrechtstraat en de Cornelis Schuytstraat. Na de demping van twee sloten, zijn op de kruisingen plantsoenen aangelegd, inmiddels tramhaltes.

De gemeente Nieuwer-Amstel heeft een groot deel van de gronden gelegen tussen de Willemsparkweg en de Lairessestraat nog net voor de annexatie in 1895 uitgegeven aan een particuliere bouwonderneming, genaamd 'Maatschappij Weltevreden'. De strook grond, lopende van het Concertgebouw tot aan de Amstelveenseweg, is binnen een tiental jaren volgebouwd. De ontwerptekeningen voor het stratenplan zijn ondertekend met de initialen van A.L. van Gendt. Uitgevoerd zijn de Johannes Verhulststraat tot aan het Valeriusplein en in het verlengde hiervan, de Lomanstraat. Verder de Valeriusstraat, die parallel loopt aan genoemde straten.

De bebouwing van het gebied tussen de Cornelis Krusemanstraat/De Lairessestraat en het Noorder-Amstelkanaal dateert uit de jaren '20. Nabij de Amstelveenseweg, tussen de Cornelis Krusemanstraat en het Noorder-Amstelkanaal zijn woningbouwverenigingen actief geweest. Noordelijk van dit gebied ter hoogte van de Jan van Goyenkade en de Reijnier Vinkeleskade zijn in de jaren '20 herenhuizen in een rij gebouwd, het duurdere

wonen langs het Noorder-Amstelkanaal. Ook het gebied erachter, met de Frans van Mierisstraat, Nicolaas Maesstraat en de Houwermanstraat, is bestemd voor een duurdere categorie huizen, uitgevoerd in beneden- en bovenwoningen.

Blijft nog een restgebied over, namelijk ten zuid-westen van de Vondelstraat, waar een tiental dwarsstraten vanaf de Overtoom voor het merendeel doodlopen op het Vondelpark. Deze dwarsstraten zijn aangelegd rond 1880 in de gemeente Nieuwer-Amstel. Ter plaatse hebben particuliere eigenaren de percelen volgebouwd met voornamelijk woningen voor de gegoede middenstand. Overigens liep de gemeentegrens Nieuwer-Amstel pal voorbij, waar nu de Hollandse Manege staat en waar aan de overzijde de rooilijn verspringt.

3. Stedebouwkundige aanleg van de Concertgebouw/ Vondelpark- buurt.

3.1 Stedebouwkundige structuur en de invloed van de prestedelijke situatie.

De structuur in zijn hoofdopzet is bepaald door de prestedelijke verkaveling; de richting van de sloten en paden in de weilanden langs boeren-en tuindersbedrijfjes.

Aan de westzijde is het verloop van de Overtoom, een prestedelijke water, bepalend voor de uitleg van het Vondelpark, dat er parallel aanligt. Binnen de grenzen van het Vondelpark zelf is de strakke verkaveling van de weilanden niet meer herkenbaar door de romantische parkaanleg van Zocher. Het gehele gebied ten zuid-oosten van het Vondelpark is verkaveld volgens het prestedelijke patroon. De noord-zuid-assen zijn de Willemsparkweg en in het verlengde hiervan de Koninginneweg. De knik op het overgangspunt van de twee wegen is het gevolg van de uitleg van het Willemspark. De tweede hoofdas, de De Laressestraat en in het verlengde de Cornelis Krusemanstraat vormt de rechte verbinding tussen de Van Baerlestraat en de Amstelveenseweg. De overige straten zijn nevenstraten, omdat deze worden onderbroken door de dwarsstraten, waarvan de dwarsassen worden gevormd door de Cornelis Schuytstraat, de Emmastraat en de Emmalaan/Valeriusplein.

Vanaf het kruispunt Amstelveenseweg/ Cornelis Krusemanstraat vormt de Bernard Kochstraat een directe verbinding met Zuid. De overige dwars-assen lopen dood op het Vondelpark aan de ene zijde en vormen een verbinding met Nieuw-Zuid aan de andere zijde. De straten in Nieuw-Zuid hebben een ander verloop hebben dan de straten met een prestedelijk verloop in Oud-Zuid. Hierdoor zijn de verbindingen van de straten van beide wijken aangelegd in een bocht ter hoogte van het Noorder-Amstelkanaal.

In vorm en uitvoering is het stedebouwkundige patroon van het Willemspark afwijkend van het prestedelijk verloop door de romantische setting van het stratenpatroon. Het patroon ter hoogte van de Amstelveenseweg is bepaald door een uitstulping van de vijver, die in verbinding staat met het Vondelpark. Rond de vijver is de Sophialaan en de Waldeck Pyrmontlaan aangelegd. Het centrum van het Willemspark wordt gevormd door het Emmaplein. In het verlengde van dit plein ligt het Valeriusplein, ontworpen naar een plan van Berlage. Het Valeriusplein ligt in een lijn met het Olympiaplein aan de andere zijde van het Noorder-Amstelkanaal.

3.2 De oorspronkelijke en de contemporaine bijzondere stedenbouwkundige waarden.

Het gebied bestaat uit verschillende stedenbouwkundige eenheden, waaraan verschillende waarden kunnen worden toegekend.

Een afgebakend gebied, dat zich onderscheidt van de gehele wijk is het "Willemspark", zowel qua verkaveling als inrichting, alsmede de architectonische invulling. De opzet van een dergelijk grootschalig villa-park is vooral stedenbouwkundig gezien van belang. De erachterliggende gedachte was een romantische woonoord te realiseren voor de gegoede klasse in de nabijheid van het Vondelpark.

De inrichting van het villapark is geïnspireerd op de structuur van het voormalige rij-en wandelpark, waarvan de vijvers een belangrijk onderdeel uitmaken. De wegen volgen de contouren van de vijver langs het Vondelpark, te weten de Koningslaan en de Oranje Nassaulaan. De Waldeck Pymontlaan en de Sophialaan zijn als een ring aangelegd om de uitstulpende vijver, die in verbinding staat met het Vondelpark. Het centrum van het Willemspark is het Emmaplein. Hier bevinden zich overigens niet de voorzieningen voor de buurt; deze zijn geconcentreerd rond de Amstelveenseweg.

Stedenbouwkundig sluit het Emmaplein in een lijn aan op het langgerekte Valeriusplein. Dit plein vormt de overgang naar Nieuw-Zuid. Eenzelfde stedenbouwkundige opzet ligt ten grondslag aan het gedeelte ten zuiden van de Cornelis Krusemanstraat, ter hoogte van de Amstelveenseweg. Vrijwel symmetrisch zijn hier op bijzondere wijze een aantal bouwblokken ingepast in de bocht van het Noorder-Amstelkanaal, met de Bernard Kochstraat als verbinding naar Nieuw-Zuid. Deze straat vormt het verbindingsstuk tussen de Marathonweg in Nieuw-Zuid en de Amstelveenseweg.

Verder is het gehele stratenpatroon in deze stadswijk afgeleid van de prestedelijke verkaveling. De lange straten worden op verschillende plaatsen onderbroken door dwarsradialen, waar op de kruisingen de centrale voorzieningen zijn geconcentreerd. De pleintjes zijn stedenbouwkundig benadrukt door de afschuining van de hoeken: de kruisingen Cornelis Schuytstraat en de Jacob Obrechtstraat met de Johannes Verhulststraat. Als zodanig zijn deze kruispunten belangrijke ontmoetingsplaatsen.

Ten zuiden van de De Laressestraat, ter hoogte van de Jacob Obrechtstraat ligt het Jacob Obrechtplein. Dit plein heeft als knooppunt geen functie, omdat het buiten de assen van wegen ligt. De Van Baerlestraat gaat ter hoogte van het Roelof Hartplein over in een tweesprong, de Roelof Hartstraat naar Oud-Zuid en de Joh. M. Coenenstraat naar Nieuw-Zuid. Deze laatstgenoemde straat vormt de aansluiting op de Beethovenstraat.

4. Architectuur Concertgebouw/Vondelparkbuurt.

4.1 Architectonische kenmerken en waardering.

De architectuur van het gebied is net als de stedenbouwkundige aanleg onder te verdelen in verschillende gebieden. Voor de gehele wijk geldt (net als de Museumpleinbuurt) dat de kwaliteit van de bebouwing zeer goed is ten opzichte van de overige wijken in Amsterdam in dezelfde periode gebouwd. Dit komt door het exclusieve karakter van de bebouwing, ingegeven door de aanwezigheid van het Vondelpark en de aansluiting op het Museumplein. In deze MIP-wijk bevindt zich een hoge concentratie villabebouwing en herenhuizen, met of zonder bovenwoning. Daarnaast is een kleiner contingent woningen van de woningbouwverenigingen aanwezig, gebouwd in de jaren '20.

De gedifferentieerde bebouwing onderscheidt zich in vier zones:

- De strook vrijstaande villa's grenzend aan het Vondelpark, waarvan een concentratie in het voormalige 'Willemspark'.

- De individuele invulling, voornamelijk geconcentreerd in het oudere gedeelte van de wijk, bijvoorbeeld langs de oneven zijde van de Van Eeghenstraat, langs de Willemsparkweg en de Van Breestraat. Kenmerkend is de particuliere bouw en de kleine eenheden.

- De straten met grotere eenheden, de rijtjeshuizen in seriebouw, zoals in de Valeriusstraat, de Johannes Verhulststraat en de Lomanstraat.

- Het gebied waar de woningbouwverenigingen actief zijn geweest. Deze zijn in de jaren '20 gebouwd in het zuidelijke gedeelte van de wijk, rond de Cornelis Krusemanstraat.

Als laatste categorie de duurdere type flatwoningen, waarvan de eerste in Amsterdam-Zuid zijn gebouwd.

De villa's: een aantal villa's, gelegen aan de rand van het Vondelpark zijn opgetrokken in traditionele baksteenbouw met Art-Nouveau detaillering van rond de eeuwwisseling, zoals in de Van Eeghenstraat de nrs. 62/64 naar een ontwerp van L. Beirer en de nrs. 66/68 van J. Herman. Meerdere bouwstijlen zijn aanwezig, bijvoorbeeld Berlage in de persoon van Th. Sanders (nrs. 776/78). Aan de Koningslaan een aan Traditionalisme verwante architect, A. Jacot (nr.12, 1901) en een nieuwe generatie architecten, met namen als K.C.P. de Bazel, J.F. Staal en H.P. Berlage. De villa's zijn voor het merendeel de twee, of drie onder een kap-type.

In de Vondelstraat heeft P.J.H. Cuypers niet alleen de Vondelkerk (1872-1880) op zijn naam staan, maar ook zijn woonhuis op nr. 77 (met nr.79) en aangrenzend de nrs. 73-75, gebouwd in 1876-81. Cuypers bediende zich toen nog volop van de neostijlen.

De tweede categorie huizen, gelegen aan bijvoorbeeld de Willemsparkweg, zijn voor een groot deel in het laatste kwart van de 19de-eeuw gebouwd in neostijlen, zoals de hollandse neo-rennaissance. De gevarieerde bouw is het gevolg van het perceelsgewijs invullen, waardoor verschillen in hoogte en dakvormen opvallend zijn. Overdadig gebruik van bakstenen/kleuren en baksteendecoraties kenmerkt deze architectuur. De derde categorie bestaat uit reeksen van vijf à zes panden, gebouwd rond de eeuwwisseling. Deze zogenaamde eerste seriebouw, is meestal sober uitgevoerd, hoewel de aandacht blijft uitgaan naar variatie binnen de eenheden zelf. In 1905 is de bebouwing ter weerszijden van de Van Breestraat, de Palestrinastraat en de Valeriusstraat reeds voltooid.

De strook grond tussen de De Laïressestraat en het Noorder-Amstelkanaal is vanaf circa 1915 uitgegeven in grote percelen voor de bouw van het duurdere type herenhuizen in seriebouw, zonder bovenwoning. De huizen staan langs de Jan van Goyenkade, de Hacquartstraat, en de J.J. Viottastraat. Het zijn eenheden van gemiddeld tien á twintig panden.

Vanaf 1910 werden richting Valeriusplein terreinen uitgegeven, waar de eerste voorbeelden van flatwoningen verrezen. Deze zijn gebouwd als duurdere categorie woningen. (goedkope flatwoningen bestonden nog niet) Als belangrijkste kan 'Westhove' genoemd worden, gelegen aan de De Laïressestraat/ Valeriusplein. De flat is in 1921-22 ontworpen door F.A. Warners.

In de richting van de Amstelveenseweg staan de complexen van woningbouwverenigingen, doorgaans in de Amsterdamse school-stijl gebouwd. Bekende architecten zijn vertegenwoordigd als Piet Kramer (Okeghemstraat 25/27, 1921) en F.A. Warners. In de De Laïressestraat tussen de Duffaystraat en de Lassusstraat de woningen van A.J. Westerman uit 1919 en rond de Bernard Kochstraat de woningen van G.J. Rutgers. De monumentale bebouwing langs de hoofdas vindt zijn oorzaak in de uitbreidingsplannen van H.P. Berlage. Zijn uitbreidingsplan voor Amsterdam-Zuid is overigens pas in 1917 goedgekeurd.

De bebouwing langs de Overtoom wijkt af van de bebouwing aan de andere zijde van het park. De weg wordt gekarakteriseerd door het onplanmatige karakter van de bebouwing met een volstrekt willekeurige afwisseling van bouwstijlen en - volumes. De eerste bebouwing gaat dan ook terug tot circa 1500 en naast allerlei bedrijvigheid kreeg de 'vaart een weg' ook een recreatieve functie. De doodlopende dwarsstraten zijn een vroeg voorbeeld van de toenmalige suburbanisatie in de gemeente Nieuwer-Amstel.

5. Schinkelbuurt.

Aan het einde van de Overtoom/ hoek Amstelveenseweg, ontstaat door de loop van de Schinkel een driehoekig terrein. Hier is een apart buurtje ontstaan, de zogenaamde 'Schinkelbuurt'. Ook wel 'dubbele buurt' genoemd, omdat het gebied ten oosten van de Schinkel Amsterdams was en alles ten westen ervan tot de gemeente Sloten behoorde. Bij de annexatie van 1896 was de buurt al voor een groot deel bebouwd met bedrijfsgebouwen en woonhuizen. Aan de Amstelveenseweg is aan de Amsterdamse zijde de bebouwing van latere datum, daterend uit de periode 1900-1930.

De Schinkelstraten volgen het prestedelijk verloop van de paden en sloten.

De architectuur van de Schinkelbuurt staat in groot contrast met de villabouw in het nabijgelegen Willemsparkkwartier, aan de andere zijde van de Amstelveenseweg. De bebouwing bestaat voor een groot deel uit revolutiebouw van rond de eeuwwisseling; een bel-etage met drie verdiepingen, uitgevoerd in traditionele baksteenbouw. Een enkele woningbouwvereniging heeft een straatwand gevuld, zoals langs de Vlietstraat. Architectuurhistorisch beoordeeld, heeft de bebouwing weinig waarde. Men komt ze overal tegen in de laat 19de-eeuwse stadsuitbreidingen. Slechts twee panden zijn curieus, door de overdadige toepassing van eclectische motieven, waaronder oosterse motieven. Het zijn de remise van de Amsterdamse Omnibus maatschappij aan de Amstelveenseweg en de daarbij behorende paardenstallen, gelegen aan de Schinkelhavenstraat 27/1e Schinkelstraat. De panden zijn in 1881 ontworpen door de architect A. Salm, die nog twee remises op zijn naam heeft staan.

Ten zuiden van de Zeilstraat, tussen de Schinkel en de Stadiongracht, is een groot terrein bestemd voor openbare functies. Hier staan het Huis van Bewaring, de remise van het G.V.B. en het voormalige Haarlemmermeerstation, laatstgenoemde thans in gebruik voor de museumtram. Het huis van bewaring kent een lange geschiedenis en is in 1987 nog uitgebreid met een nieuwe vleugel. De remise van het GVB, beslaat een groot terrein en is circa 1925-30 gebouwd. De gevelwanden van het complex, inclusief de bijbehorende kantoren zijn uitgevoerd in de verstrakte Amsterdamse School-stijl. Dit gehele gebied is stedenbouwkundig gezien rommelig van structuur.

6. Beheer, renovaties/vernieuwingen.

In de gehele Concertgebouw/Vondelparkbuurt zijn geen noemenswaardige renovaties of vernieuwingen te noemen, met uitzondering van de strook-bebouwing ten westen van het Vondelpark, alwaar de 'revolutiebouw' succesievelijk wordt gerenoveerd of vervangen door nieuwbouw. Alleen de Schinkelbuurt maakt de indruk van een stadsvernieuwingsgebied. Het gebied heeft zowel stedenbouwkundig, als architectuurhistorisch weinig waarde.

Literatuur

- D'AILLY, A.E., 'De wijzigingen in Amsterdams plattegrond in de achttiende en negentiende eeuw, in: Zeven eeuwen Amsterdam, deel IV, Amsterdam 1942-50, 293-305.
- BOERS, O., 'Geschiedenis van het bestemmingsplangebied', Bestemmingsplan Vondelpark- en Concertgebouwbuurt, 1982.
- BOERS, O., 'Kijk in de wijk', vier wandelingen, Amsterdam 1975.
- HOEVE, C. van der, LOUWE, J., Amsterdam als stedelijk bouwwerk, Een orfologische analyse, Nijmegen 1985.
- JANSEN, L., 'Het Vondelpark in de stadsuitbreidingen', Ons Amsterdam 17(1965), p. 226.
- JANSEN, L., 'Het Vondelpark en de gemeente Amsterdam', Ons Amsterdam 17(1965)130.
- KARSTKAREL, P., TERPSTRA, R., 'De gebroeders Kuipers, architectuur in een overgangstijd', in: Wonen IA/BK, 2(1976).
- LANSINK, L., 'Concertgebouw en Museumkwartier', Ons Amsterdam 30 (1978), p. 106.
- MEINERS, J.L.J., 'Koninginneweg bijna een eeuw oud', Ons Amsterdam 35(1983) 128.
- MEINERS, J.L.J., 'Vondelpark en Concertgebouwbuurt', Ons Amsterdam 336(1984) 74.
- MEIJER, J. de., 'De Bouwkunst der negentiende eeuw in Amsterdam, Zeven eeuwen Amsterdam, deel V, Amsterdam 1942-50.
- ROY VAN ZUYDEWIJN, H.J.F., Amsterdamse Bouwkunst 1850-1940, Amsterdam 1969.
- SANDER, C.A.L., 'Het Museumplein', Maandblad Amstelodamum 1951, 118-120.
- Stedebouwkundige maatregelen betreffende het Museumplein en omgeving. Advies van de Amsterdamse Raad voor de Stedebouw, Gemeentebld 1978, bijlage G.

Kaartmateriaal

1. J. Mol, 1770
2. Plan van Van Niftrik, 1867
3. Plan van Kalff, 1877
4. Opmeting Amsterdam 1883
5. Opmeting Publieke Werken, 1892, 1902, 1908, 1929, 1932.
6. Jaartalkaart

MIP-AMSTERDAM

Wijk 3; Museumpleinbuurt.

Andere MIP-wijken:

Centrum	wijk 1
Zuid en oost voor 1914	wijk 2
Oud zuid	wijk 3
Oud west	wijk 4
Oud noord	wijk 5
20-40 gordel west	wijk 6
Plan Berlage	wijk 7
20-40 gordel noord	wijk 8
Watergraafsmeer	wijk 9
Westelijke tuinsteden	wijk 10
Buitenveldert	wijk 11
Noord na 1914	wijk 12
Bijlmermeer	wijk 13
Landelijk west	wijk 14
Landelijk noord	wijk 15
Havens west	wijk 16

1. Inleiding.

MIP-wijk 3 omvat het gebied Oud-Zuid en ligt ten zuiden van de grachtengordel. De begrenzing wordt gevormd door waterwegen, waarvan de westelijke stroom, de Overtoom, in 1902 is gedempt. De overige waterwegen zijn in het zuiden de Schinkel en de Stadiongracht, in het oosten het Noorder-Amstelkanaal en de Boerenwetering en in het noorden de Singelgracht.

De grenzen van deze gebiedsindeling zijn bepaald door de afwateringskanalen van de Buyte-Veldse polder (Buitenveldertse polder). Het grootste deel van dit gebied behoorde tot 1895 bij de gemeente Nieuwer-Amstel. De eerste stedenbouwkundige ontwikkelingen hebben in deze gemeente plaatsgevonden. Op het grondgebied van de gemeente Amsterdam, tussen de Singelgracht en de Van Baerlestraat, is rond de eeuwwisseling het Museumplein tot ontwikkeling gekomen.

Aan de westzijde van de Overtoom bevond zich de 'Stadspolder', alwaar het Pesthuis was gesitueerd. Aan de oostzijde zet de Buitenveldertse polder zich voort tot aan de Amstel. De Boerenwetering (de Watering), de oostelijke grens van de MIP-wijk, is aangelegd als afwateringskanaal tussen de Overtoom en de Amstel.

Ten zuid-westen van de Amstelveenseweg ligt een driehoekig terrein, begrensd door de Schinkel en de Amstelveenseweg; hier verrijst aan het eind van de 19de-eeuw de Schinkelbuurt.

Rond 1770 liggen in de Buyte-Veldertse polder enkele paden verspreid, die de prestedelijke verkaveling volgen, zoals het 'Sandpad', (het huidige Zandpad), dat parallel loopt aan de Overtoom en enkele paden haaks op de Boerenwetering, zoals het 'Rusten-Werkspad' en de 'Schagerlaan'. Deze paden zijn aangelegd voor de bereikbaarheid van de 'Moes Thuijn en Zaag Moolens', die tot het einde van de jaren '80 van de vorige eeuw voor het grootste deel niet anders dan over het water bereikbaar waren.

De gemeente Nieuwer-Amstel heeft in deze periode 1886-1894 een verbindingsweg aangelegd tussen de Willemsparkweg en het nieuwe gemeentehuis aan de Amstel (het huidige gemeentearchief). De bochtige weg volgt het trace van de Amsterdamse gemeentegrens. Aangelegd zijn de Alexander-Boersstraat, de Jan-Willem Brouwersstraat, de van Baerlestraat, de Roelof-Hartstraat en de Rustenburgerstraat. De rechtstreekse aansluiting R. Hartstraat/Rustenburgerstraat bestaat niet meer en was mogelijk door een iets zuidelijker verloop van de R. Hartstraat en een ijzeren brug over de Boerenwetering.

Een belangrijk onderdeel van het gehele gebied is de strook grond, die in 1864 is bestemd voor de aanleg van een rij-en wandelpark. In 1865 is het noordelijke deel van het Vondelpark aangelegd, waarvan de grenzen zijn terug te voeren tot de loop van de paden en weilanden. Pas na de aanleg van het Vondelpark vangt de stedelijke ontwikkeling van het gebied aan ter weerszijden van het park.

2. Ontstaansgeschiedenis van de verschillende wijken.

De te behandelen gebieden in de MIP-wijk zijn:

Museumpleinbuurt, begrensd door de Hobbemakade, Singelgracht, Vossiusstraat, Van Baerlestraat, Gabriël Metsustraat, Johannes Vermeerstraat en Ruysdaelstraat.

Vondelpark/Concertgebouwboulevard en omgeving, begrensd door de Overtoom, Amstelveenseweg, Noorder-Amstelkanaal, Joh.M. Coenenstraat, Roelof Hartstraat, Hobbemakade, Ruysdaelstraat, Johannes Vermeerstraat, Gabriël Metsustraat, Van Baerlestraat, Vossiusstraat en Stadhouderskade.

Schinkelbuurt, begrensd door de Amstelveenseweg, de Schinkel en de Stadiongracht.

2.1 Ontstaansgeschiedenis Museumpleinbuurt.

De eerste plannen voor de ontwikkeling van het gebied buiten de Singelgracht zijn van Van Niftrik. (1866) Zijn uitbreidingsplan is een eerste poging om het stadsplan op het niveau van de vorm onder controle te krijgen. In dit eerste systematische uitbreidingsplan is het Museumplein bestemd als 'luxe kwartier'. Het plan is vanwege de hoge kosten nooit uitgevoerd, maar de 'luxe' bestemming blijft in de latere plannen ongewijzigd. Het hierop volgende plan van Kalff (1877) is te beschouwen als een meer haalbare versie van Van Niftrik. Het plan van Kalff is namelijk gebaseerd op de pre-stedelijke verkaveling, waardoor de kosten van wegenaanleg en onteigening veel lager zouden uitvallen dan bij het ambitieuze plan van Van Niftrik. Het Museumplein bleef echter geruime tijd oningevuld, onder andere vanwege een waskaarsenfabriek aan de oostzijde van het plein, gelegen tussen de Gabriël Metsustraat en de Ruysdaelstraat. De stankoverlast van de fabriek maakte het gebied weinig aantrekkelijk voor villa-bebouwing.

In 1876 ontwierp P.J.H. Cuypers een schematisch plan voor de omgeving van het Rijksmuseum, hetzelfde jaar waarin hij werd benoemd als architect van de Rijksmuseumgebouwen. Het Museumplein-plan werd in 1877 goedgekeurd door de gemeenteraad, nadat Publieke Werken het plan had herzien.

De belangrijkste onderdelen waren de bouw van het Rijksmuseum, de aanleg van een straat van het museum tot aan de grens van de gemeente Nieuwer-Amstel (overigens niet te verwarren met de huidige verkeersweg) en het graven van een gracht vanaf de Stadhouderskade (Singelgracht) tot aan de Boerenwetering. Deze gracht is slechts ten dele in 1877 uitgevoerd, namelijk het traject Paulus Potterkade (rechte stuk) en de Hobbemastraat (het gebogen gedeelte).

De uitgifte van percelen rond het plein leverde aanvankelijk problemen op, daar de gemeente hoge eisen stelde aan de kwaliteit van de bebouwing, terwijl de waskaarsenfabriek pas in 1909 werd gesloopt.

In 1889 werd er door het gemeentebestuur een nieuwe poging ondernomen het Museumplein als 'luxe kwartier' te ontwikkelen. Het Rijksmuseum (opening 1885) en het Concertgebouw (1883) stonden er al enige tijd. Plannen werden ingediend en uiteindelijk is het idee van P.J.H. Cuypers en Ankersmit uit 1891 ten dele uitgevoerd, minder ambitieus dan zij zich aanvankelijk hadden voorgesteld. Het behelsde de aanleg van een wegennet en het plein, omgeven door een aantal villablokken. Het verkeer liep aan de oost- en westzijde van het terrein, waarvoor de Paulus Potterkade en de Hobbemakade (tegenwoordig: Hobbemastraat) naar een voorstel van Publieke Werken weer werden gedempt (1891).

De grond ter weerszijden van het trapezium-vormige Museumplein, alsmede de percelen in de Jan Luijkenstraat werden vanaf 1891 uitgegeven voor villabouw. In 1897 startte men met de bouw van villa's en herenhuizen aan de Paulus Potterstraat, de Honthorststraat, Van Baerlestraat en de Hobbemastraat. In 1902 is het stratenplan verder uitgebreid naar de oostelijke zijde van het plein. Aan deze zijde lopen parallel aan het Museumplein, de Johannes Vermeerstraat, Pieter de Hoochstraat en de Van Miereveldstraat. De dwarsstraten zijn de Hobbemastraat, de Honthorststraat en de Teniersstraat.

3. Stedebouwkundige aanleg van de Museumpleinbuurt.

3.1 Stedebouwkundige structuur en de invloed van de prestedelijke situatie.

De vorm van het gebied, de trapezium, ligt besloten in de prestedelijke situatie, waar de Overtoom en de Boerenwetering de zijden van vormen. Aan de zuid-westzijde vormde de voormalige gemeentegrens Amsterdam/Nieuwer-Amstel de begrenzing. De grens loopt tussen twee parallelstraten, de Amsterdamse Van Baerlestraat en de gemeentegrens van Nieuwer-Amstel, de Alexander Boersstraat. Ter hoogte van het Concertgebouw vertakt de Van Baerlestraat zich in de Gabriël Metsustraat. Hierdoor is de afsluiting van het Museumplein symmetrisch voor te stellen, zoals Cuypers deze al in zijn eerste plannen had getekend.

De P.C. Hooftstraat is als eerste straat in 1876 aangelegd, het tracé volgend van een prestedelijke verkaveling. Ter weerszijden ervan lopen parallelstraten, aan de ene zijde de Vossiusstraat (grenzend aan het Vondelpark) en aan de andere zijde de Jan Luijkenstraat en de Paulus Potterstraat, waarmee de westzijde van het Museumplein is voltooid.

Aan de oostzijde volgen de straten niet de prestedelijke verkaveling van het land, maar zijn deze aangelegd parallel aan het afwateringskanaal, de Boerenwetering. Het zijn de Johannes Vermeerstraat, de Pieter de Hoochstraat en de Van Miereveldstraat.

Ter hoogte van de Teniersstraat/ Van de Veldestraat convergeren de zijden van het trapeziumvormige plein, waardoor ter weerszijden van het plein tussen de Van Baerlestraat en genoemde straten driehoekige terreinen ontstaan. De westelijke zijde is in gebruik als museumtuin van het Stedelijk Museum; de oostzijde is verkaveld en wordt begrensd door de Van Miereveldstraat en de Johannes Vermeerstraat.

De noordzijde van het Museumplein wordt gemarkeerd door het Rijksmuseum. Als belangrijk onderdeel van de pleinbebouwing volgen de contouren van het museumperceel (inclusief de tuinen) de grenzen van het plein. Het Rijksmuseum is de 'toegangspoort' naar Amsterdam-Zuid. De brede verkeersweg, aangelegd in 1952, verbindt het Rijksmuseum met het zuidelijk deel van de stad.

3.2 De oorspronkelijke en de contemporaine bijzondere stedenbouwkundige waarden.

Het Museumplein en omgeving vertegenwoordigt in Amsterdam een belangrijke stedenbouwkundige waarde. De opzet van het gehele gebied is vanaf het plan van Van Niftrik gericht op de bestemming als 'luxe kwartier'. Door volharding van de gemeenteraad, is er zorgvuldig toezicht gehouden op de gehele invulling van het gebied en is het resultaat een gebied met hoogwaardige functies. De stedenbouwkundige kwaliteit van de pleinruimte vindt haar oorsprong in het plan Cuypers. Stedenbouwkundig is dit plan voor het grootste gedeelte uitgevoerd. Als zodanig heeft een van de grootste pleinen van Nederland betekenis in ruimere zin, als onderdeel van de Amsterdamse stadsuitbreiding: een open ruimte in de 19de- eeuwse stadsuitbreiding, als onderbreking van de gordel sociale woningbouw. Binnen de Amsterdamse politiek was er ruimte voor één 'luxe wijk'.

Door de nimmer gerealiseerde afsluiting van de zuidzijde van het plein, kon de beoogde structuur echter nooit geheel tot haar recht komen. Het Concertgebouw ligt storend buiten de vistalijn, omdat het gebouwd is op de grens van de gemeente Nieuwer-Amstel. De overige bebouwing aan de zuid-westzijde sluit in het geheel niet aan op het plein. Dit is eveneens het gevolg van het verloop van de gemeentegrens Nieuwer-Amstel. De brandweerkazerne van deze gemeente sluit de Roelof Hartstraat af en vormt een abrupte overgang naar het plein.

Verder past de in 1952 aangelegde verkeersweg niet in het oorspronkelijke concept. De weg accentueert het open einde, omdat deze doodloopt op een blok huizen.

De vaak bekritiseerde weg die het plein in tweeën deelt, past overigens wel in het symmetrische concept van het plein zelf. De weg heeft het karakter van een 19de-eeuwse Parijse boulevard.

Het plein zelf heeft betekenis vanwege de open ruimte in de stad en de hieraan verbonden functies. Vanaf de aanleg tot aan de dag van vandaag is de ruimte bestemd als manifestatieterrein voor grote groepen mensen. Bovendien functioneert het gebied als groene long tussen de aangrenzende wijken.

Het gebied heeft verder een bijzondere historische betekenis als cultureel centrum met een wereldwijde betekenis. Al tijdens de eerste ontwikkeling van het gebied verzezen er in een korte tijdsspanne achtereenvolgens het Rijksmuseum, het Concertgebouw en het Stedelijk Museum. Hieraan kunnen worden toegevoegd het Vincent van Goghmuseum en talrijke andere culturele instellingen van betekenis.

4. Architectuur Museumpleinbuurt.

4.1 Architectonische kenmerken.

De architectuur van de Museumpleinbuurt geeft een goed overzicht van bouwstijlen rond de eeuwwisseling. Door het luxe karakter van de wijk onderscheidt deze zich van de overige stadsuitbreidingen uit dezelfde periode. Met uitzondering van de P.C. Hooftstraat, waar goedkopere bouw heeft plaatsgevonden, kenmerkt de bebouwing zich door het type van het ruim opgezette herenhuis. Een herenhuis in een rij telt gemiddeld vier verdiepingen en bestaat uit een beneden- en een bovenwoning. Voor een groot deel beschikken de benedenwoningen over een souterrain en is de bel-etage bereikbaar via een portiek.

In het westelijke gedeelte van de Museumpleinbuurt zijn de herenhuizen uit de laatste kwart van de 19de eeuw opgetrokken in een eclectische stijl met renaissance en classicistische elementen. Rond de eeuwwisseling is de traditionele baksteenbouw populair, maar de detaillering van de architectuur is geïnspireerd op de Art-Nouveau en de 'Nieuwe Kunst'. Geveltoppen en portieken, met name in de Jan Luijkenstraat, zijn met grote aandacht voor de detaillering voorzien van deze motieven. In een enkel geval is de gehele gevelwand in het decoratiepatroon van de Art-Nouveau uitgevoerd, (Jan Luijkenstraat 32-34) maar de aandacht blijft gericht op de detaillering en niet op de constructie.

Rond het Museumplein en in het oostelijke gedeelte van de wijk is de architectuur van latere datum. De villabebouwing rond het Museumplein, oorspronkelijk een veertiental, levert een keur aan stijlen op. Van eclecticisme tot traditionalisme, maar ook de invloeden van Frank Loyd Wright (Museumplein 4). Aan de oostzijde, Johannes Vermeerstraat 14, de goed gedetailleerde bakstenen villa van K.P.C. de Bazel en er tegenover, Johannes Vermeerstraat 35-47, de architectuur van P. van Dijk, geïnspireerd op de landelijke (Duitse) bouwkunst. Deze huizen zijn moeilijk te plaatsen in een stijl-begrip; een probleem dat zich vaker voordoet in de 'moderne' architectuur, aangezien het huidige begrippenapparaat voornamelijk is gebaseerd op de bouwkunst tot 1850. Voor de moderne bouwkunst schiet de vocabulaire tekort en is onvoldoende om een duidelijk beeld te verkrijgen van de verscheidenheid van nieuwe vormen.

Aan de uiterste oostgrens van de wijk is niet alleen Berlage actief geweest - Gabriël Metsustraat 16, 1908), maar ook vinden we hier het vroegste voorbeeld van de Amsterdamse School-architectuur, een stijl, die haar hoogtepunt kent in de jaren '20. Het woningbouwcomplex staat in de Gabriël Metsustraat (22-34)/Nicolaas Maesstraat (32-34) en is in 1911 ontworpen door M. de Klerk.

4.2 Architectuurhistorische waarden.

De kwalitatief goede bebouwing van de Museumpleinbuurt is ingegeven door de gemeente, onder het wakend oog van de Schoonheidscommissie, die hoge eisen stelde aan de kwaliteit van de bebouwing.

De P.C. Hoofdstraat is echter in 1876 het resultaat van een mislukte gemeentelijke politiek. De grond is via de eigenaren, het parkbestuur, verkocht aan grondspeculanten. De straat als zodanig heeft kwalitatief weinig interessante bebouwing.

De parallelstraten rondom het Museumplein, de Jan Luijkenstraat en de Paulus Potterstraat stonden daarentegen wel degelijk onder controle van de gemeente en de Schoonheidscommissie. In 1894 werden de eerste percelen in de Jan Luijkenstraat verkocht. De architectuur is gevarieerd door de keur van architecten, waaronder bekende namen als Foeke Kuipers, Eduard Cuypers, A. Salm en L. Beirer. Kenmerkend voor de Jan Luijkenstraat zijn de Art Nouveau-invloeden en de zorg voor detaillering.

Het Museumplein is aan de oost- en westzijde gemarkeerd door kwalitatief hoogwaardige villa-blokbebouwing. Deze open bebouwing, markeert de ruimte op een trefzekere wijze en geeft de hoofdruijte een bijzondere schaal en geleiding. De villabebouwing aan het Museumplein - oorspronkelijk een veertiental - is voor het merendeel na de eeuwwisseling tot stand gekomen. Individualiteit en kwaliteit te zamen hebben geleid tot onderling zeer verschillende ontwerpen, variërend van invloeden van F.L. Wright tot het Traditionalisme. Een waardevolle collectie, die als totaal een eenheid vormt, dankzij verbindende elementen als eenheid in schaal, geleiding en materiaalgebruik.

Aan de oostzijde zet de villabebouwing zich voort in de Johannes Vermeerstraat op eenzelfde wijze als in de Jan Luijkenstraat. Ook hier bekende namen als K.P.C. de Bazel, Jos. Th. Cuypers en J. Stuyt.

De diversiteit van stijlen komt bijvoorbeeld tot uiting in de architectuur van de verschillende musea rond het plein: het Rijksmuseum van P.J.H. Cuypers, een gotische bouwwijze, gecombineerd met vroeg hollandse renaissance; het Stedelijk museum (1894) naar een ontwerp van A.W. Weissman, uitgevoerd in Hollandse renaissance; het Vincent van Goghmuseum (1973), een ontwerp, gebaseerd op tekeningen van Rietveld en uitgewerkt door het bureau Rietveld, Van Dille en Van Tricht, en het recentelijk ingerichte museum 'Over-Holland' in de villa 'Troostwijk', een ontwerp uit 1925 van J. de Bie Leuveling Tjeenk, geïnspireerd op het werk van de Amerikaanse architect F.L. Wright.

Geconcludeerd kan worden dat de architectonische invulling van de gehele buurt zorgvuldig is geschied.

5. Naoorlogse ontwikkelingen.

Stedebouwkundig bevindt het gebied zich in de oorspronkelijke staat met uitzondering van de brede verkeersweg uit 1952. Door velen bekritiseerd, deelt de weg het plein in tweeën.

De Museumpleinbuurt is vooralsnog gespaard gebleven van de vele plannen, zoals bijvoorbeeld het geprojecteerde eindstation van de Schiphollijn ter hoogte van het Zuiderbad.

De bebouwing van de gehele wijk bevindt zich in uitstekende staat.

De kwalitatief goede bebouwing heeft grootscheepse renovaties, zoals we deze elders in de 19de-eeuwse wijken tegenkomen, voor zich uitgeschoven. De gebouwen worden met zorg beheerd. De exclusieve situering heeft veelal geleid tot de vestiging van representatieve kantoren. De 'representativiteit' resulteert soms in een nadelig effect; storende verbouwingen zoals glazen deuren en zelfs een verbindingsbrug tussen twee villa's en toevoegingen van verdiepingen zijn in het verleden toegestaan. Afbraak en nieuwbouw zijn ook geen onbekende in de buurt; enige belangrijke villa's zijn afgebroken voor het Van Goghmuseum. Aan de oostzijde bevindt zich de nieuwbouw van de ANWB, in 1958 gebouwd naar een ontwerp van H. Knijfijzer. In de Johannes Vermeerstraat staat een vestiging van 'General Accident', overigens goed ingepast maar de schaal en uitvoering krijgt een onvoldoende.

Literatuur

- D'AILLY, A.E., 'De wijzigingen in Amsterdams plattegrond in de achttiende en negentiende eeuw, in: Zeven eeuwen Amsterdam, deel IV, Amsterdam 1942-50, 293-305.
- BOERS, O., 'Geschiedenis van het bestemmingsplangebied', Bestemmingsplan Vondelpark- en Concertgebouwuurt, 1982.
- BOERS, O., 'Kijk in de wijk', vier wandelingen, Amsterdam 1975.
- HOEVE, C. van der, LOUWE, J., Amsterdam als stedelijk bouwwerk, Een orfologische analyse, Nijmegen 1985.
- JANSEN, L., 'Het Vondelpark in de stadsuitbreidingen', Ons Amsterdam 17(1965), p. 226.
- JANSEN, L., 'Het Vondelpark en de gemeente Amsterdam', Ons Amsterdam 17(1965)130.
- KARSTKAREL, P., TERPSTRA, R., 'De gebroeders Kuipers, architectuur in een overgangstijd', in: Wonen TA/BK, 2(1976).
- LANSINK, L., 'Concertgebouw en Museumkwartier', Ons Amsterdam 30 (1978), p. 106
- MEINERS, J.L.J., 'Koninginneweg bijna een eeuw oud', Ons Amsterdam 35(1983) 128.
- MEINERS, J.L.J., 'Vondelpark en Concertgebouwuurt', Ons Amsterdam 336(1984) 74.
- MEIJER, J. de., 'De Bouwkunst der negentiende eeuw in Amsterdam, Zeven eeuwen Amsterdam, deel V, Amsterdam 1942-50.
- ROY VAN ZUYDEWIJN, H.J.F., Amsterdamse Bouwkunst 1850-1940, Amsterdam 1969.
- SANDER, C.A.L., 'Het Museumplein', Maandblad Amstelodamum 1951, 118-120.
- Stedebouwkundige maatregelen betreffende het Museumplein en omgeving. Advies van de Amsterdamse Raad voor de Stedebouw, Gemeentebld 1978, bijlage 0.

Kaartmateriaal

0. Museumplein, huidige situatie	6. Plan Cuypers, 1891
1. J. Mol, 1770	7. Voordracht van B&W, 1902
2. J. van Eck, situatie 1867	
3. Plan van Niftrik, 1867	
4. Plan van Kalff, 1877	
5. Opmeting Amsterdam, 1883;	